

Štajerska in Prekmurje 1936

F. Petré

I.

Še na kranjski strani, še preden se prevali cesta, ti pod trojanskimi klanci povedo: po okoliških hribih sejejo znova lan in predejo domače platno. Dekleta ne znajo več tega dela, toda starke se ga spominjajo in tako se oba rodova vadita danes znova v tej stari kmečki obrti. Življenje je pomaknjeno za petdeset let in več nazaj. Pred štirimi ali petimi leti so postavili po teh hribih mogočne železne konstrukcije za tokovodnike velenjske elektrarne, ki naj prineso luč tudi v slovensko vas, kmetje pa so jim lani in letos okoli in okoli posejali lan. Ni denarja za tovarniško blago, treba bo delati znova obleko iz grobega domačega platna. Tako je civilizacija slovenske zemlje ustavila beda njenega ljudstva. Ta mali košček Evrope, ki je doslej držal z njo korak, je naenkrat iztrgan iz njene srede in predan propadu: vrste domačij so šle na boben, druge z zadnjimi napori zdržujejo davke in druge dajatve ter v sili iščejo izhoda v vseh mogočih pritrgljajih pri dnevnem življenju. Po hišah gore večni ognji, v kuhinji rabijo rdečo živinsko sol, otroci dobivajo mesto sladkorja saharin, oblačijo jih v cape iz nekdanjih rjuh. Dolí na jugu so nekje pokrajine, nesrečno zaostale v svojem razvoju — danes dajejo merilo slovenskim zemljam.

* * *

Prav v tej dolini stoje največji domovi kar so jih kdaj gradili na Slovenskem — kot povsod vzdolž ceste, ki je bila ena izmed velikih evropskih zvez z morjem. Dežela je cvetela s svojim plavžarstvom, zelo razvitimi obrtmi, prevozníštvom in trgovino, vasi ob cestah so se prve seznanjale s produkti civilizacije in jih predajale naprej v notranjost, gledale evropski svet, potnike in armade, ki so potovali na jug ali od morja proti srednji Evropi. Vsa poročila tistih dob govore o veliki dovetnosti Kranjcev in Štajercev za novosti civilizacije. Rokodelci so se trudili, da bi bili njih izdelki čim bolj umetni, da bi zdržali tekmo z nemškimi, francoskimi in angleškimi, kmetje, da bi si olajšali način dela, ženske, da bi bile lepe. Ta žeja po civilizaciji je bila tolika, da je venomer zadajala skrbi, da ne bi bila pogubna za ljudstvo. Zabavno je čitati prve letnike „Novic“ izpred blizu sto let, kako se je prizadevni dr. Bleiweis ob vsaki priliki potrudil, da je opomnil svoje kmečke naročnike, naj vendar ne bodo tako potratni! „Prašajte štacunarje in povedali vam bodo, da so ta somenj grozno veliko dražih židanih rut ženstvu poprodali, od 3 do 4 gold. eno! Naše kmetice so od dne do dne bolj košate, v oblačilu bolj ošabne; kam bo to peljalo? Štacunarji se sicer smejejo — kmetije pa na kant gredó! Zadnji čas je, da bi pametni gospodarji zoper napuh svojih mlajših družbo napravili, ktere namen bi bil, prevzetnost v oblačilih zatirati. „Že hlevska dekla nosi židano ruto s srebrnimi in zlatimi rožami...“ Te broše so bile krive, da zlata in srebra tako manjka in naškropljena krila, da je v kupu poskočila pšenica. In potem pa bavélasti in svílnati dežniki, ta novotarija, za katero gre najmanj petdesettisoč goldinarjev na leto samo iz kranjske dežele na Dunaj, na Češko in v Hamburg! Včasih se je Kranjec ogrnil s svojim plaščem iz domačega sukna in dal na glavo širok klobuk ter se podal v deževnem vremenu na pot, Kranjica pa si je ogrnila rjuho iz domačega platna in šla dežju naproti, sedaj pa je videl dr. Bleiweis že velikokrat smešno prikazen, da je dežja-boječi hlapec gnoj na njivo peljal in pod dežobranom zraven krevljal! Če je sedaj v dežju trg v kakem mestu, je pri kmetih videti toliko dežnikov, kakor da bi bila čez vse potegnjena ena sama streha — vse mrgoli višnjevih in rdečih mare! —

Enako močna kot za osebnim udobjem je bila v kmečkem ljudstvu težnja po izboljšanju gospodarskega orodja; na Češkem so uvedli nov kolovrat, ki je predel lepše in hitreje, samo par let, pa je bil razširjen po Slovenskem.

In potem železnica! Prva pisma, ki jih je pisal študent v domačo vas, hite vpraševati, kaj bodo naši Slovenci rekli, ko bodo videli ta čudni voz, ki se brez neumnih živine potaka po cesti? Vse je bilo razburjeno, cela desetletja so govorila le o tej prevratni iznajdbi in mešala neverne misli s sanjami. „Novice“ so dobivale takrat svoje prve kmečke dopisnike in tako beremo v nekem Premišljevanju štajerskega kmeta o železnici, kakšnih koristi si vse obeta od te novosti: kupčija bo cvetela, štajerski kmet bo prodajal molzno govedino, vino, sadje, štajerske kapune, kupcev pa bo po novi cesti vedno več! Groza, če bi jo napeljali čez Ogrsko ali Koroško!

Tudi kasneje, vse do svetovne vojne, ta žeja slovenskega ljudstva ni ugasnila in reči moramo, da so slovenske pokrajine dobro napredovale: bili smo med prvimi, ki so v monarhiji dobili železnico, elektrarne in vse druge pridobitve tehnike. Res se podjetja nekdanjih samozavestnih obrtnikov niso razvila v industrijo, toda ob delavnem in za gospodarsko organizacijo sprejemljivem ljudstvu je vladalo sorazmerno blagostanje. Prevrat je znaten del Slovencev osvobodil starega, težkega boja z Nemci, toda ustvaril razmere, ki so potisnile na rob propada cele plasti slovenskega ljudstva.

* * *

Kje je danes, po osemnajstih letih, rešitev s strmine, po kateri drsimo vsak dan hitreje?

Po vsej Štajerski ponavljajo enako ista trda dejstva o obupni bedi kmečkega prebivalstva. Toda čim bolj na sever gre pot, tem nemirnejši postaja človek ob novi germanski propagandi. Čim bolj na vzhod gre pot, tem več kmečkih oči je uprtih na sosednje Hrvate. V Ljubljani teh stvari ne vemo dovolj. Dnevnemu tisku manjka dovolj inteligentnih ljudi, ki bi znali gledati razmere po svoji zemlji in vršili svojo častniško dolžnost. Preveč njihove pozornosti terjajo prikrojavanja poročil s tujine na naša ozka kopita, domače stvari se jim zdaleč ne zde tako nevarne. Politiki se menjavajo pri naporih za organizacijo ene same stranke in miže pred vprašanji, ki režejo v živo telo ljudstva. Tako je prišlo, da nekdanja gospodarska vprašanja, ki so se tikala zgolj politike vlade do kmečkega stanu, niso več samo gospodarska vprašanja, ampak izrazito narodna. Tam kjer je 80% prebivalstva na kantu, ni mogoče razpravljati o nobenem bistvenem vprašanju, da ne bi zadeli na tega edinega.

2.

Gospodarska slika štajerskega podeželja kot je danes, ne dopušča več nobene dvoma, da je bil z odpravo parlamentarizma l. 1928. izgrajen sistem, ki je posegel po koreninah dotedanje gospodarske organizacije slovenske vasi. Razvrednoteni so vsi pridelki kmečkega stanu, vino in sadje ter živina in perutnina, uničena je vsa mreža hranilnic na slovenskem ozemlju z vsemi mnogoštevilnimi malimi vlogami, zdržana pa cena produktov, ki jih ne pridobivamo na Slovenskem, predvsem vsem monopolom od sladkorja do tobaka in industrijskim proizvodom. V senci svetovne gospodarske krize, ki naj bi v prvem hipu razložila in upravičila strahotni padec, so bili izpeljani vsi domači denarni kanali v centralne denarne zavode v Beogradu, z vrsto novih zakonov pa omogočena ustvaritev velikih zaslužkov v enem samem centru iz panog, ki so bile dotlej porazdeljene po vsej državi. Med temi zakoni nas je najbolj zadel žitni, ki je ugonobil staro, po vsej Sloveniji razpredeno mlinsko industrijo, zvišal cene moke in zagotovil ogromne zaslužke

vojvodinskim velikim mlinom, kjer se je ustvarjal takozvani jugoslovanski velekapital. Nove odredbe glede lesa so pomagale do poloma že itak zaradi slabe zunanje trgovine propadajoči lesni industriji, enako se je zgodilo z živino, najnovejše odredbe pa so praktično skoro zaprle mejo še zadnjemu prodajnemu pridelku štajerskih kmetov — sadju.

Tako je pot po tem lepem kosu slovenske zemlje eno samo ogledovanje velike bede. Le nekaj let je bilo treba, pa ni bila uničena le gospodarska zgradba podeželja, ampak tudi vse zdravje vasi in vse moralne osnove ljudstva. Vkljub svoji visoki stopnji civilizacije ni niti najmanj politično vzgojeno in ne izpregleda vzrokov svojega padca. Vdano v svoje trpljenje, ga prenaša iz dneva v dan, kot opravlja svoje vajeno delo z istimi naporji dalje, čeprav iz izkupička vina ali sadja ne bo denarja za najnujnejše izdatke in davke in domačega pridelka ne toliko, da bi izhajala družina. Dasi so tudi kmečke plasti po svoji notranji strukturi zelo različne in se viničarjevo življenje na primer ne more primerjati z življenjem kmeta, je vendar val razvrednotenja zajel vse plasti, obvaroval pa bede le tiste predele, ki so v bližini mest, kamor redno prodajajo pridelke. Kaj pomaga kmetu, če ima denar v hranilnici, ko pa ne more do njega, da bi mašil luknje v svojih primanjkljajih. Tako je vino, ki je bilo nekoč vir blagostanja, danes uteha; ker ne gre v denar, ga pijejo tem več pri hiši. Domovi postajajo vse bolj zanemarjeni, ljudje topi in razdraženi, po vaseh se množe tatvine, uboji zaradi denarja. Skrb za otroka gine, prepuščen je sam sebi in v gostilni, največji hiši na vasi, se ti zgodi, da domači otroci beračijo. Redno plačevanje davkov je smatral kmet nekdanj za vprašanje časti svoje hiše, danes je popolnoma ravnodušen. Kaj mu je, če ga v nedeljo oznanijo pred cerkvijo, ko jih je pa dvajset! Že stoletje so v navadi nagrade za živino. Avstrijska gosposka je bila zelo visoka, toda te tekmovalne pogoje je podpisoval sam deželni glavar; dobljena nagrada je bila največji ponos kmečkega gospodarja. Odkar so zahtevali ob vходу na razstavnici prostor člansko legitimacijo JNS, je ubita tudi ta največja ljubezen. Vsa podeželska inteligenca je danes enako osovražena, kajti kmet jo dolži za svojo bedo in polom.

Tej notranji nevarnosti se je v teh letih pridružila še druga, večja. Na štajerskem se nadaljuje pojav, ki je bil karakterističen za slovenske dežele ves čas od začetkov francoske oblasti in pokristjanjenja in s prevratom pretrgan za dobro desetletje: medtem, ko se ubija kmečko prebivalstvo za najbolj boren dnevni obstanek, sklepa tanka zgornja plast politične račune, ki so pravi greh nad ljudstvom.

Pred nekaj leti sem na Pohorju poslušal pripovedovati 13 letnega kmečkega fanta o življenju na njihovih samotnih kmetijah. Vsa pobočja, kar sva jih pregledala z njihovega vrha, so bila last enega samega veleposestnika. Posamezne kmetije je dajal v najem za odslužek, njihovo za štirideset voz drva na leto, ki so jih morali spraviti na postajo v dolino. Tako je imel za skrb nad svojimi gozdovi po vsem pogorju raztresene brezplačne delavce. Vsa družina je imela v zimskih mesecih dovolj opravila, da je pripravila ta drva in vse poletje, da je iz kamnitih strmih tal pridelala toliko, da so imeli za enkrat ali dvakrat na dan pičle hrane. Če je kmetu dorasel sin, ki se je hotel oženiti, mu je veleposestnik oddelil nov kos gozda, da ga poseka in zgradi na njem dom, nakar sta sklenila podobno pogodbo. Fant, ki je pripovedoval, je bil po letih in telesni razvitosti otrok, toda sicer ni imel nič otročjega in govoril je kot štiridesetleten zrel človek. Tudi sani, ki jih je, obložene z drvimi, dričal v dolino, so zahtevale celega človeka. Ko se mu je pogled v nekem presledku razgovora ustavil na čevljih, zagreznjenih v sneg, s

hrbtom je zadrževal sani, je povedal, da je to edini otroški par pri hiši in da zato tudi sestri in mlajši brat ne morejo v šolo.

To je ena stran Pohorja. O drugi sem slišal letos v propagandnih geslih kot je to-le: Na Pohorju ne smeš čuti drugega kot nemško besedo! Val je pljusnil od onstran meje, zajel najprej mesta in se razširja dalje na podeželje.

* * *

Da je v Mariboru narodnostno čuvstvanje deljeno, je naravno, kajti kako bi v dveh desetletjih iztrebili, kar je avstrijska oblast gojila več stoletij z vsemi sredstvi, ki jih ima v državi vladajoč narod. Toda kot je bil značilen za desetletje po vojni napor, da se prepoji to naše severno mesto s slovenskim duhom, je danes zanj značilen izredno samozavesten nastop mariborskih Nemcev. Že na cestah opažiš to razliko: visoke bele nogavice, hlače-dokolenke in kratak jopič so znamenje nemštva. Mariborčani vedo povedati, da je hitlerjansko gibanje organizirano do podrobnosti, da imajo svoje vodje in funkcionarje, skratka, da je vse pripravljeno. Posamezniki da žrtvujejo močne zneske za propagando. Gospodarsko močnim in med seboj povezanim Nemcem, naslonjenim na inozemstvo, podlegajo tiste meščanske plasti, razni trgovci, obrtniki, deloma tudi intelektualni poklici, ki so bili rak-rana naših razmer do prevrata. Po prevratu je vse obvladal isti zanešenjaški val, celo v svojih družinah so uvedli slovenski občevalni jezik, a gospodarska kriza je povzročila novo preusmeritev. Podobno je v ostalih večjih krajih. Značilno je, da se na gimnazijah deklarirajo za Nemce dijaki, ki so v prejšnjih letih vpisovali v uradne listine svojo slovensko narodnost.

Manj samozavestno in manj napadalno je stavljen predlog kmečkemu prebivalstvu ter ozemlju, ki je bolj odmaknjeno od meje. Nemški agitatorji izkoriščajo tu gospodarsko bedo slovenskega ljudstva in mu oznanjajo: Po Anschlussu bo plebiscit. Če se boste odločili za Nemčijo, boste bolj prodajali svoje pridelke, mi pa vam bomo dajali cenejše stroje in obleko. Saj ni govora, da bi se izrekal slovenski kmet za nemško državo, toda množice mladih Nemcev, ki jih srečuješ v skupinah na štajerskih cestah, opozarjajo na resnost akcije. Za njimi stoji tisk današnje Nemčije in vsa uradna znanost. Žalostni primer s tezo o razvodnicah, ki je tako nesrečno razkosal v mirovnih pogodbah slovensko ozemlje, bi nas moral poučiti, kako nevarne so malemu narodu znanstvene teze, ki jih porablja politik za doseg svojih namer. Tudi za to vprašanje, za vprašanje odnosa slovenske Štajerske do nemškega naroda so Nemci že zgradili svojo tezo. Objav je več. Navedem naj eno najnovejših v znanstveni reviji „Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde“, Erlangen, ki je objavila v svojem lanskem letniku, 1935, snopič 31, zvezek 3, razpravo „Jezik in narodnost v spodnji Štajerski“. Avtor Gerhard Werner dokazuje, da so na tem ozemlju tri narodnostne skupine: Nemci, Vendi in Slovenci. Jezik Slovencev in Vendov je slovanski, toda v vsem ostalem se oba naroda popolnoma razlikujeta, ker se smatrajo Vendi za pripadnike nemške narodnosti. Ker tvorijo Vendi ogromno večino prebivalstva spodnje Štajerske, spada torej to ozemlje k ostalemu celotnemu nemškemu teritoriju in ga je smatrati le za njegov obmejni predel. Da bi avtor, ki proglašja slovenske štajerske dialekte za „vendski“ jezik in Slovence za Nemece, zabrisal prozorno politično namero, poudarja, da je razprava strogo znanstvena in brez vsakega državopolitičnega ozadja. Razpravo je naročila Osrednja komisija za deželno znanstvo v Nemčiji, državna institucija nove Nemčije, kar že samo zgovorno priča o nameri. V trenutku politične potrebe bodo te znanstvene laži baza za nove teritorialne razmejitve.

Zoper nemško delovanje v malem in velikem ni z naše strani nobenih učinkovitih ukrepov. Kaj so izleti na mejo, ki jih včasih prirejajo razna društva, kot

malo hrupa proti sistematičnemu nakupovanju slovenskih posestev, ki so prišla na boben? Proti nemškim vzornim posestvom, ki kažejo, kako krasno gospodarstvo bi se na tej bogati zemlji dalo voditi mesto današnje mizerije.

Bila so desetletja naše novejšje zgodovine, katerih najsvetlejšje delo sta bila požrtvovalna obramba naše severne meje in napor za utrditev naših postojank. Z občudovanjem pregledujemo pisma in poročila tistih dob, ki živo govore o osebnem pogumu štajerskih politikov in o večni pripravljenosti na žrtve. Danes čas vsega tega ne terja. Političnemu voditelju ni treba dajati zavarovati svojih oken pri nemških zavarovalnicah, da ne bi imel vsak dan znova razbitih šip. Ni nevarnosti za njegovo osebno življenje.

In vendar ni danes na naši severni meji nikogar.

4.

V življenju narodov in držav sta dve desetletji kratka doba. Nič novega bi ne bilo za politično zgodovino, če bi se v Evropi znova zgradil sistem, ki je bil že enkrat zrušen. Ali je čudno, da sega po tem ozemlju tudi habsburška restavracijska propaganda? Vsi zgodovinarji povojne dobe razpravljajo o konservativnih silah, ki žele, da bi se nekatere nekdanje pokrajine združile v monarhijo, ovladajočo srednjo Evropo. Že nekaj let smo priča stalne propagande za nekdanjo državo v nekem delu srednjeevropskega tiska, sedaj prikrite v obliki sentimentalnih zgodovinskih reminiscenc in objav fotografij z dvorskimi ocenami, sedaj jasnejše z znanstvenim dokazovanjem upravičenosti „avstrijske državne ideje“. Slovencev vse te stvari niso razburjale, čeprav je to nekoliko čudno, ko živi vendar v starejši generaciji množica ljudi, ki so na sebi čutili vso težo avstroogrške oblasti in nemštva. Toda na potovanju po Štajerski (ne vem, ali je to tudi drugod), naletiš pogosto na trditev, da vrše tiho restavracijsko propagando krogí, ob katerih osupneš.

Ne, za velike, stoletne organizacije dvajsetletje ne pomenja nič.

5.

In tam preko je še Slovenska krajina ali Prekmurje, kot smo se jo po vojni navadili imenovati.

Tam so živali nekdanj grofje. Imeli so ogromno zemlje, na posestvih dobre oskrbnike in urejeno gospodarstvo. Prekmursko ljudstvo je hodilo poleti na delo na njih marofe in se z zaslužkom nekako preživljalo in tudi če je pozimi kaj zmanjkovalo, so bila na marofu skladišča. Po prevratu so grofje odšli in danes so razsežna poslopja marofov zapuščena. Agrarna reforma — koliko veselja je bilo takrat — je razdelila zemljo med kmete. Ta razdelitev pa je bila začetek bede.

Veleposestva so imela dobro upravo, predvsem pa dovolj tehničnih sredstev za racionalno obdelavo in eksploatacijo zemlje. Ko je bila razdeljena, kmet vsega tega ni imel in zemlja je dajala vedno manj. Ko so dorasli otroci, je bilo treba še to razdeliti, tak je pri njih način dedščine, in dajala je še manj. Za vse, ki so bili prej pri hiši odveč, je imela Ogrska odprta vrata; hodili so tja na dnino. Prevrat je potegnil mejo, ki so jo razmere kasneje hermetično zaprle, da so kmetje morali iskati novih držav. Položaj je danes tak, da je po sto ljudi iz ene same vasi v Franciji. V prejšnjih letih so odhajali moški in pošiljali družini denar, se po nekaj letih vračali in dokupovali zemlje ali pa nalagali prihranke v hranilnico. V zadnjih letih pa odhajajo po večini le ženske, ki lažje dobe mesto, ker je njih delovna moč cenejša. Tu se gode nerazumljive stvari. V Franciji je bila povprečna delavska plača 25—30 frankov dnevno (v zadnjih mesecih so se s stavkovnimi gibanji in novimi zakoni vlade Ljudske fronte mezde znatno dvignile), prekmurske

poljske delavke pa sklepajo svoje „kontrakte“ s posredovalnicami za mesečnih 150—200, letos pa celo samo za 120 frankov. Ljudstvo ne ve, kdo spravlja te ogromne razlike.

Odhajanje v Francijo je do dna izpremenilo ves prekmurski način življenja. Ljudstvo je tam zelo družabno, nekdanj je bilo po vaseh živahno, da je vse nedelje pela harmonika; danes je vse kot izumrlo. Na domovih so ostali povečini možje, ki skrbе za družino in za hišo. Splošni bedi se je pridružilo še razrvano družinsko življenje. Možje doma brez žena, žene brez mož v Franciji. Na eni strani je obupno padlo število rojstev, v vasi, kjer je bilo prej redno okoli 80 novorojencev na leto, jih je bilo v zadnjih letih le še po 20, letos pa samo 10; po drugi strani pa se vračajo žene z nezakonskimi otroki. V ljudstvu je veliko malodušje.

Ali je čudno, da sanja stara generacija o grofih?... Ali poznate agresivnost madžarske revizionistične propagande?

Slovenska krajina doživlja globok razkroj, obenem pa tudi močno dozorevanje. Ljudje, ki se vračajo, so videli, kako se svet ravna drugod, posebno Francija je bila v zadnjih letih šola za zrelost malega človeka. Tudi pri njih se javljajo potrebe po višji organizaciji življenja; dasi je nenavadna njih navezanost na zemljo, ki ne da, da bi kdo zapustil kmečko delo in prešel v kak drug stan (neki ljubljanski obrtnik, ki se je pred leti naselil v Prekmurju, je pripovedoval, da zastoj išče vajenca-domačina za svojo obrt), vidijo vendarle izhod iz težkega položaja v dvigu iz svojega primitivnega socialnega stanja. Vsa dežela se mora dvigniti na višjo razvojno stopnjo. Obrt in posebno trgovina, ki sta danes v rokah židovskih in madžarskih pijavk, morata postati domači. Toda za vse to je treba nekega začetnega kapitala. Ljudstvo to predobro čuti, kar kaže dejstvo, da pove sleherni Prekmurec, če izpregovori o Primorcih-kolonistih, kako jim je država postavila in opremila domove. Ljudstvo samo je prešibko, da bi izvedlo te preosnove, inteligent, ki je bil poslan v te kraje, pa ne vidi na svojem oddaljenem službenem mestu drugega kot kazensko stotnijo in se družii raje s krajevnim mogotcem, Židom ali Madžarom kot pa s slovenskim prekmurskim kmetom. Kot so te ugotovitve trde in v svoji splošnosti gotovo krivične marsikateremu učitelju, učiteljici ali tudi uradniku, je vendarle res, da ima resničen stik z ljudstvom le mala skupina prekmurskih študentov, ki so izšli iz kmečkih hiš. Čudovito je delo teh mladih ljudi in če nam bo kdo obvaroval ta lepi kos slovenske zemlje, bodo to oni s svojim vedrim tihim delom za dnevne potrebe svojega ljudstva in z jasno zavestjo, da pripadajo slovenski narodni celokupnosti, ki jim je samoobsebi umevna strast.

Saj razen v pisateljskem delu izbranca iz prekmurskega ljudstva, ki je v svoji sredini bolj zasidran kot katerikoli slovenski pisatelj, ni na prizadevanju teh mladih ljudi nič izrednega, nič prevratnega, nič, kar ne bi bilo le delo za prvo izobrazbo v osnovnih stvareh civilizacije. Ker je moglo priti do tega dela šele k sredi XX. stoletja, bo prekmursko ljudstvo toliko srečnejše kot ostali predeli slovenske zemlje, da bo v nekaj desetletjih prehodilo pot, za katero so ostali rabili stoletje, tem bolj, ker je prekmurski kmet bister, zelo radoveden na vse novo in naravnost pogolten na časopis. Toda na kakšno grobo nerazumevanje zadevajo ti mladi inteligenti! Bolje kot pripoved naj ponazori to primera, ki je dragocen dokument slovenske literarno zgodovinske vede za spoznavo, kako počasi se odbijajo odmevi dogodkov od obrobnihi okolišev.

Klub prekmurskih akademikov je priredil nabiralno akcijo knjig za potujočo knjižnico po Prekmurju. Nabralo se je nekaj sto slovenskih literarnih del, k tem je dodala neka ljubljanska knjigarna še 30 molitvenikov. Vse skupaj je šlo poleti

v Prekmurje. List prekmurskega voditelja Klekla „Novine slovenske krajin e“, odločilni faktor tam zgoraj, je sprejel pošiljko tako-le:

„Ka je ta potovalna knjžica? Našemu narodu dati v roke knjige, za štere de teško ali nikad ne de moji Bogi odgovora davati, če izvzememo malo število nešterih Slomškovich. — — —

Ve so nam prište do rok takše knjige i smo ve njih šteli pesem od e dne nočne vlačüge. Da li do takše knjige naš narod pobolšavale ali pokvarjale? — — —

Pitamo, jeli je vredno bilo, da kraljevska banska uprava plačala poštnino za te knjige, od nočne vlačüge?“

(26. jul. 1936, na prvi strani s kurzivo.)

Bilo je treba mnogo listanja, da se je našel ta kamen spotike v Golievi zbirki „Pesmi o zlatolaskah“, izdala Slovenska Matica, v Ljubljani 1921. Pogubna pesem ima naslov „Magdalene“. Vsebina: Gospod, Krist, naj se usmili v temačnih kvartirjih zgubljenih (G. ne rabi izraza vlačuga).

Ravno dvajset let je, odkar so mislili, da je dokončno izpregovorjena zadnja beseda v tej veliki in dolgotrajni slovenski polemiki med katoliki in katoliki, odkar je tudi „Dom in svet“ proglasil, da ne zahteva od umetnosti nič drugega, kot da je resnična, in že več kot dvajset let, odkar je pisal F. S. Finžgar ob roki mladega urednika svoj ponosni in izzivalni „Janez, Mokarjev veliki hlapec, dekla Ančka — poročena“. Za Prekmurje vstaja Jeranov problem. Ker vplivni duhovnik Klekl pač ne bo popustil in se mlada prekmurska inteligenca ne bo dala prepričati, da so slabe Slomškove prireditve povesti Krištofa Šmida edina pot do izobrazbe prekmurskega ljudstva, bo v tem boju krvavela še ta, zadnja četa. Zdi se, da Prekmurcem ne bo prihranjena grenka kupa, ki jo imamo Slovenci na ustih. Mesto skrbi za njih nagli dvig, jim bo kljub poznemu vstopu v slovensko kulturno občestvo in kljub XX. stoletju obešena na tilnik svinčena krogla nemoralnih moralnih pomislekov, ki duše Slovence že od nekdaj; nato pa jih bo kdo na kakem shodu proglasil za enega najkulturnejših narodov na svetu — to največje slovensko laž teh desetletij — in to bo naš dar temu bistremu, odkritemu ljudstvu, ko se je po stoletjih vrnilo k svojim. Tako bo slovensko ljudstvo izravnano.

6.

V slovenskem centru smo v povojnih letih mnogo grešili. Intelektualni svet se ni zavedel, da sta ga izid vojne in nova razdelitev Evrope postavila pred čisto nove naloge, ki se niso stavliale dotlej nobeni generaciji: kako si bomo Slovenci sami uredili svoje življenje? Vse narode v bivši monarhiji je čakala ta naloga, mi smo jo v nesrečnih okoliščinah najbolj zavozili. Čehi so se desetletja pripravljali na ta trenotek in žanjejo danes sadove svojega trdega, stvarnega dela. Življenjski standard v njih državi je trikrat višji kot pri nas, vsepovsod so ustvarjeni pogoji za dobro rast, demokratična uprava uživa ugled. Res se v marsičem ne moremo primerjati s tem narodom, ki nam je od vseh slovanskih še najbolj podoben, toda meriti moremo ob njem. kaj smo zamudili. Generaciji, ki je po vojni vodila naše življenje, je bil naložen izredno težak križ: že tako maloštevilni smo morali pustiti skoro tretjino narodnega ozemlja sosednjim državam, povrhu še svoj izhod na morje, in ustanovili smo državo, v kateri smo skrajna meja evropske civilizacije proti moralnim, etičnim in pravnim posebnostim Orienta. Z eno samo mirovno pogodbo se je do dna izpremenil naš položaj. Dotlej v državi, kjer smo bili predmet civiliziranja, smo imeli sedaj kot najzapadnejši narod sami prevzeti tako delo. Mnogo je bilo govora o dobrih slovenskih uradnikih, ki bodo prepojili upravo južnih pokrajin s čutom za točnost, red, nepodkupljivost in enakost pred zakonom — bilo

je to le ozko pojmovanje naloge, ki se nam je stavila. Toda nad vsem tem, nad vprašanjem zvez z ostalimi narodi v državi, se je stavljalo vprašanje ureditve sloverskih razmer samih. Skozi stoletja je bila glavna skrb avstrijske državne uprave, da je medsebojno razmejevala posamezne slovenske dežele v enote, ki so bile med seboj strogo ločene in po možnosti priključene h kakim neslovenskim sosednjim deželam. Ta politični princip je pobijalo do prevrata slovensko kulturno delo, v novi državi bi nam morala biti prva skrb, da mu zoperstavimo drugega, zedinjeno Slovenijo. Misel je ostala do danes neizpolnjen ideal Slovencev.

* * *

Kakšna je bilanca dveh desetletij novega življenja za generacijo, ki je doživela največje, kar se je doslej zgodilo v slovenski zgodovini, osvoboditev izpod Nemcev? Kakšen je spomenik, ki ga je postavila s svojim delom temu dogodku?

Dnevno življenje ne postavlja vprašanj tako trdó. V drobnem delu minevajo leta in le redko se vprašuje po velikih stvareh. Toda če kadarkoli napravimo prerez skozi razmere, se nam mora odkriti slika, ki je verno zrcalo naporov, s katerimi se ustvarja, kar je v življenju vrednega.

Pogled v štajerske in prekmurske razmere kaže, da v Ljubljani, slovenski sredini, nekaj velikega ni v redu. Čisto objektivno vzeto, bi bilo preveč pričakovati od te generacije, da bi v narodnostnem in socialnem oziru postavljala za svoje ljudstvo kako radikalno zamisel ureditve življenja na Slovenskem in stremela za njeno izvedbo. Tega ni omogočala niti višina razgledov v predvojni državi in niti ne v povojni. Že itak redkim privržencem spoznanja, da so potrebne globlje izpremembe, se je stavljala naloga, ki je bila zanje pretežka: kako aplicirati teoretične nauke na konkretne danosti življenja malega naroda s slabo diferencirano in neprosvetljeno družbo? Ne, takih radikalnih rešitev v teh desetletjih nismo mogli pričakovati. Toda generacija je prezrla tudi naloge, ki so bile na dlani. Najprej v našem osrednjem notranje-političnem vprašanju. Sto let slovenske politične zgodovine nas uči, da je bilo plodno le tisto delovanje, ki je gradilo v narodu samem in izgubljene sanje vse, kar je iskalo zunaj nas. Prvo tako zanešenjaško zablodo, ilirizem, je življenje samo trdó odpravilo že v štiridesetih letih preteklega stoletja in za njim še vrsto drugih. Toda naši politiki kot da se niso iz zgodovine naučili nič. Za nove negativne izkušnje smo porabili dve dragoceni desetletji, ko bi moralo vse, kar je slovenskega, sporazumno utrjevati svoje narodne postojanke na tem toliko ogroženem koščku Evrope. Zanemarjena Koroška, zanemarjena Primorska, zanemarjene vse ostale slovenske zemlje. Zgodovinar te dobe bo moral ob podrobnem iskanju nanizati težke očitke politikom, gospodarstvenikom, kulturnim krogom, vsej inteligenci, da je mislila na svoje osebno dobro, se borila za malenkosti in pregledovala veliko. Prvi meščanski razred na Slovenskem, ki mu je pripadla naloga, da res nekaj velikega napravi za svoj, tisoč let tlačeni narod, je popolnoma odpovedal. Ne da se opravičiti vsega s svetovno gospodarsko krizo in našimi težkimi notranjepolitičnimi vprašanji, pač pa mnogo z nezrelostjo in naravnost neverjetno komodnostjo. Ali ni obupno, da mora mariborska Ljudska univerza vabiti leto za letom graške in zagrebške univerzitetne profesorje, ker ne dobimo za svoja predavanja ljubljanskih? Celó ta najvišji vrh, od vseh slovenskih stanov najbolj neodvisen in vse življenje pri samih virih spoznanja, ne vidi svoje naloge.

* * *

Generacija petdesetletnikov se zdi, da sklepa svoje račune in gre v pokoj. Za seboj pušča opustošenje in barbarstvo, ki je največji znak naših sodobnih razmer. Po njenem delu v javnem življenju ni pričakovati, da bi se še kdaj po-

trkala na prsi. Mimo nje bomo morali dodobra pretresti vsa naša vprašanja in zbrati vse napore, da se reši, če se še da kaj rešiti pod tem temnim evropskim nebom za Slovence. Zunanjim sovražnikom, ki segajo od vseh strani po naši zemlji, eden tako, drugi drugače, so pridruženi črvi v nas samih.

Haloški otroci

Fakin Boris

Motto: „Hodil po zemlji sem naši in pil nje — bolesti...“

(O. Zupančič.)

Povsem napačno gleda mesto na prilike industrijskega delavca in kmečkega proletariata, kot na dva bistveno različna problema. Slovenski kmet je sproletariziran! Razlika med premožnim kmetom in kočarjem, med posestnikom vinograda in viničarjem daje razmerje delodajalca in delojemalca, izkoriščevalca in izkoriščanca. V svojem bistvu je to razmerje prav tako, kot razmerje med tovarnarjem in delavcem, le da je v slednjem primeru stroj sredstvo, s katerim se izkorišča, v prvem pa zemlja.

Košček zemlje, ki je še ostal v kmetovih rokah, ne more več prehranjevati družine. Naj jo razdeli med sinove, ko še njemu ni zadostovala? Njegova zemlja se krči, prehaja v roke meščanov in večjih posestnikov. Prisiljen je, da dela tem za plačilo, prav tako kot industrijski delavec. Nasprotja kočarjev in posestnikov, tam delavcev in industrijev, naraščajo in sedanost ne odpira nobenih novih poti več. Ljubezen do zemlje se je umaknila problemu zemlje! Živina, les, vino in hmelj, edini pridelki, s katerimi je včasih dobil kmet sredstva za plačilo davkov, za obleko in orodje, so izgubili ceno. In še tako ni kupcev. Vinogradi propadajo, ker kmet nima denarja n. pr. niti za modro galico. Gozdovi se izsekujejo in prodajajo za ceno, ki bi ne zadostovala niti za delo. Živino je prodal, za novo ni denarja. Pridobivanje hmelja je dražje od prodajne cene. Razmerje delodajalca proti delojemalcu, gosпода proti tlačanu, zavzema vedno širše obsege!

V teh razmerah je vsako novo življenje le v oviro družini. Kdo bi ga bil vesel, ko le poveča število lačnih, ko tudi za njega še ne vidijo boljše bodočnosti. Danes je kmečki otrok lahko spočet le še v pijanosti, ki opravičuje greh novega življenja. In to ne le v Halozah, povsod po slovenskem ozemlju se prilike izenačujejo.

1.

Dr. Žgeč objavlja v „Sodobnosti“ razpravo o zemljiški posesti Haloz. Njegove statistike dokazujejo, da so tujec, meščan ali cerkev posestniki ne samo največjega, ampak tudi najplodovitejših predelov Haloz. Ob čitanju teh poraznih ugotovitev si je človek venomer zastavljal vprašanja, kako živi na malem koščku sveta, ki si ga je ohranil, slovenski kmet? Kakšen je njegov način življenja, družina, otroci?

Pred menoj je vrsta anketnih pol, ki jih je zbralo prav o vzhodno štajerskih, torej tudi haloških otrocih neko naše društvo. Gradivo, ki ga je poslalo, kaže v svojih konkretnih navedbah, ki se ponavljajo od občine do občine, pretresljivo sliko bede, v kateri raste naša kmečka deca, to jedro bodočih narodovih generacij. Preveč bi bilo za objavo, če bi hoteli navajati poročilo za poročilom, čeprav bi bilo to najpriljubnejše, kajti noben posnetek ne more v tako intenzivnih barvah